

**Οι έννοιες «Ιδεολογία», «Αλλοτρίωση»
και «Φετιχισμός του εμπορεύματος» στον Marx
και η σχέση τους με την νεωτερικότητα.**

Γιώργος Μπουσούτας – Θανάσουλας

2016

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στην μελέτη μας αυτή θα αναλύσουμε τις έννοιες της *ιδεολογίας*, της *αλλοτρίωσης* και του *φετιχισμού του εμπορεύματος* όπως διατυπώθηκαν από τον Karl Marx (1818-1883). Ο Marx, σημαντικός Γερμανός φιλόσοφος, κοινωνιολόγος και πολιτικός, θεωρείται θεμελιωτής του κομμουνισμού. Το έργο του άσκησε μεγάλη επιρροή στην κοινωνική σκέψη και θεωρία καθώς και στην πολιτική δράση από τον 19^ο αιώνα έως και τις μέρες μας. Στο πρώτο κεφάλαιο θα παρουσιάσουμε την άποψή του για τον όρο *νεωτερικότητα*¹ και στην συνέχεια θα ασχοληθούμε με τις προαναφερθείσες έννοιες όπως αυτές παρουσιάζονται στο έργο του.

Πρέπει όμως να διαχωρίσουμε την σκέψη του Marx από αυτή των μεταγενέστερων μαρξιστών, ακόμη και του σύγχρονου του Friedrich Engels (1820-1895), λόγω των αναδιατυπώσεων που έκαναν στην θεωρία του, στην προσπάθειά τους να ανταποκριθούν στα πολιτικά τους καθήκοντα.²

¹ Η διαμάχη περί του όρου και του περιεχομένου της νεωτερικότητας είναι πολύ μεταγενέστερες του Marx και ξεκινούν ουσιαστικά στα τέλη της δεκαετίας του 1970.

² Αντωνοπούλου Μ (2008), *Οι κλασικοί της Κοινωνιολογίας. Κοινωνική θεωρία και νεότερη κοινωνία*, Αθήνα, Σαββάλας, σ. 61

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

Η ΝΕΩΤΕΡΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ MARX

Με τον όρο *νεωτερικότητα* αναφερόμαστε στην σύγχρονη δυτική βιομηχανική κοινωνία και στην σύνδεσή της με την δυνατότητα του αυτό-καθορισμού του ατόμου, της πολιτικής χειραφέτησής του και της χρήσης του Ορθού Λόγου, ο οποίος θεωρήθηκε ικανός να απαλλάξει τον άνθρωπο από την προσκόλληση στην παράδοση και τις προκαταλήψεις. Με τον τρόπο αυτό δόθηκε η δυνατότητα ερμηνείας του σύγχρονου κόσμου σε τρία επίπεδα: της γνώσης, με την επιστημονική επανάσταση, του ηθικού και πολιτικού αυτό-καθορισμού, σύμφωνα με τα παραδείγματα της Αμερικανικής και Γαλλικής επανάστασης και με την ανάπτυξη της ελεύθερης από περιορισμούς αγοράς. Το όλο αυτό εγχείρημα από την αρχή επικρίθηκε λόγω του αποκλεισμού από τον λόγο της ελευθερίας πολλών κοινωνικών ομάδων.³

Η κριτική του Marx επικεντρώθηκε στο επίπεδο της κοινωνικής ολοκλήρωσης. Για αυτόν η ελευθερία και η χειραφέτηση που επικαλείται η νεωτερικότητα, εφαρμόζεται αποκλειστικά στο εμπόριο, στην ελεύθερη αγορά και στις οικονομικές σχέσεις⁴. Η αποκλειστική εφαρμογή της στην οικονομία, της δίνει την δυνατότητα να κυριαρχήσει πάνω στην επιστήμη, ενώ διαπλάθει μια συνείδηση υποταγής στις υπόλοιπες, εκτός της κυρίαρχης, κοινωνικές τάξεις.⁵

Η θεωρία του είναι μια ερμηνεία του αντιφατικού και ανταγωνιστικού χαρακτήρα της νεωτερικής κοινωνίας, όπου η ιστορία της καθορίζεται από την πάλη των αν-

³ Ρωμανός Β. (2010) «Η μαρξιστική κριτική της νεωτερικότητας και το πρόβλημα της ορθολογικότητας της Ιστορίας» στο Σ. Μ. Κονιόρδος (επιμ) *Κοινωνική σκέψη και νεωτερικότητα*, Αθήνα Gutenberg, σ. 59-60.

⁴⁴ Αυτή είναι η σημερινή ερμηνεία των θέσεών του, αφού ο ίδιος δεν χρησιμοποίησε τον όρο

⁵ Ρωμανός Β. ο. π. σ. 60-61

θρώπων ομάδων τις οποίες ονομάζει κοινωνικές τάξεις.⁶ Το πρόβλημα της νεωτερικότητας για αυτόν δεν βρίσκεται στην αυτονομία της οικονομίας αλλά στον τρόπο παραγωγής του καπιταλιστικού συστήματος και κυρίως στην ιδιοκτησία την οποία κατέχει ένα μικρό τμήμα της κοινωνίας. Επιδιώκει την «ιστορική ανασυγκρότηση» της νεωτερικότητας. Στο έργο του αυτή θα ολοκληρωθεί με τον κομμουνισμό και ο καπιταλισμός είναι προϋπόθεση για την επίτευξή του. Ο κομμουνισμός είναι η γνήσια νεωτερικότητα⁷ που καθιστά πράξη την ελευθερία.⁸

Κατά την άποψή του η κοινωνική δραστηριότητα και σκέψη μιας εποχής μπορεί να ερμηνευτεί μόνο με αναφορά στον τρόπο παραγωγής και στον καταμερισμό της παραγωγικής δραστηριότητας. Συνεπώς η οικονομική βάση, η οποία αντιστοιχεί σε καθορισμένες παραγωγικές δυνάμεις και σχέσεις, καθορίζει τις ιδέες, τους θεσμούς – πολιτικούς ή νομικούς – που δημιουργεί και επιστεγάζουν ως εποικοδόμημα την παραγωγική διαδικασία. Ο άνθρωπος διαμορφώνεται ως «φύση» και «ουσία» από την παραγωγική δραστηριότητα.⁹

Η βάση του καπιταλισμού είναι το κεφάλαιο που με διάφορες μορφές καθίσταται πρωταρχικό παραγωγικό μέσο. Εμφανίζεται ως χρήμα δίδοντας σε όλα μια τιμή, ακόμη και στην εργασία με τον μισθό καθιστώντας την εμπόρευμα. Στην συνέχεια το χρήμα αυτονομείται ως μέσο και ορίζει την εμπορική δόσοληψία στην οποία η ανταλλαγή γίνεται μέσω αυτού. Το κέρδος γίνεται κυρίαρχο στοιχείο της οικονομίας. Τέλος, το χρήμα, αναβαθμίζεται σε κυρίαρχο σύμβολο που καθορίζει όλες τις κοινωνικές δραστηριότητες και αξίες.¹⁰

⁶ Αρόν Ρ. (1994) *Η εξέλιξη της κοινωνιολογικής σκέψης*, τ. 1, μτφ Μ Λυκούδης, Αθήνα, Γνώση, σ. 208-209

⁷ Την άποψη αυτή την εκφράσουμε εμείς σήμερα. Ο Marx μιλά απλώς για υπέρβαση της προϊστορίας (τελευταίο στάδιο της οποίας θεωρεί τον καπιταλισμό) μέσω της επανάστασης του προλεταριάτου και για εγκαθίδρυση ενός αταξικού κοινωνικού μορφώματος, αφού προηγηθεί η δικτατορία του προλεταριάτου.

⁸ Ρωμανός Β. ο. π. σ. 62-63

⁹ Ρωμανός Β. ο. π. σ. 64

¹⁰ Ρωμανός Β. ο. π. σ. 65-67

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΤΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

Για τον Marx «ο άνθρωπος είναι μια ειδολογική ύπαρξη». Ως τέτοια είναι διαφορετική από όλα τα άλλα έμβια όντα. Η διαφορά έγκειται στην ύπαρξη τεσσάρων δομικών ποιοτήτων. Η πρώτη από αυτές είναι ότι ο άνθρωπος είναι δημιουργικό ον εκ φύσεως. Ως τέτοιο εκτός από την κατασκευή μέσω παραγωγής, φτιάχνει και τον ίδιο τον εαυτό του, ως φορέα αυτής της δράσης. Η οικονομική παραγωγή πραγματώνει την ανθρώπινη φύση που δεν είναι μονολογική αλλά συλλογική.¹¹

Η δεύτερη θεωρεί ότι ο άνθρωπος είναι «ένα καθολικό ον κληροδοτημένο με την δύναμη μετασχηματισμού ολόκληρου του κόσμου». Δεν παράγει μόνο ότι είναι αναγκαίο όπως τα ζώα, αλλά επιβάλλει το φυσικό πρότυπό του και ταυτόχρονα δέχεται πρότυπα από άλλα είδη. Επίσης ο άνθρωπος είναι οικουμενικός γιατί παράγει ακόμη και όταν δεν υπάρχει άμεση ανάγκη. Τέλος ο άνθρωπος είναι συνειδητό ον και μπορεί να αναστοχάζεται και να παράγει ιδέες για την Δημιουργία και την θέση του σε αυτή.¹²

Για τον Marx ο Καπιταλισμός επιδρά στην ανθρώπινη ύπαρξη με τρεις διαφορετικούς τρόπους. Την αλλοτρίωση της ανθρώπινης φύσης, την επιρροή της ιδεολογίας στην δράση και την σκέψη του και με τον φετιχισμό του εμπορεύματος.

Αλλοτρίωση.

Η έννοια της αλλοτρίωσης προέρχεται από τον Hegel (1770-1831) και την φιλοσοφία του. Σε αυτόν η αλλοτρίωση νοείται φιλοσοφικά και μεταφυσικά. Στον Marx εκφράζεται κοινωνιολογικά, όπου οι άνθρωποι ή οι κοινωνίες των ανθρώπων δημιουρ-

¹¹ Ρωμανός Β. ο. π. σ. 69

¹² Ρωμανός Β. ο. π. σ. 69-70

γούν συνθήκες μέσα στις οποίες χάνουν τον εαυτό τους από την συλλογική δράση. Στον καπιταλισμό η ρίζα της αλλοτρίωσης είναι οικονομική και έχει δύο μορφές. Η μια προέρχεται από την ύπαρξη της ιδιοκτησίας και η άλλη από την αναρχία που διέπει την αγορά.¹³

Κατά τον Marx ο καπιταλισμός χωρίζει τον άνθρωπο από την φύση του που είναι ως εργάτης να παράγει προϊόντα και να αναπτύσσει δεξιότητες μέσω της ελεύθερης παραγωγικής εργασίας. Ο καπιταλισμός, ως σύστημα παραγωγής με σκοπό την ανταλλαγή, αποξενώνει τον άνθρωπο από το παραγόμενο προϊόν, διότι αυτός δεν παράγει ότι χρειάζεται, αλλά εμπορεύματα που πωλούνται με σκοπό το κέρδος.¹⁴

Ορίζει αλλοτρίωση τον ανταγωνισμό μεταξύ της ανθρώπινης ουσίας και της ανθρώπινης ύπαρξης, διότι η καπιταλιστική μορφή εργασίας αποξενώνει τον άνθρωπο από τον εαυτό του. Η αλλοτρίωση αυτή εκφράζεται με τρεις μορφές. Η πρώτη αναφέρεται στην σχέση παραγωγού με το παραγόμενο προϊόν. Ο εργάτης θεωρεί το προϊόν ξένο πάνω στο οποίο δεν έχει κανένα έλεγχο. Η δεύτερη αναφέρεται στην σχέση του εργάτη με τον εαυτό του, δηλαδή την εργατική του ικανότητα. Τέλος η αλλοτρίωση αναφέρεται στην σχέση του εργάτη με το κοινωνικό σύνολο. Ο καταμερισμός εργασίας και η διαφοροποίηση των ρόλων στην παραγωγή αποξενώνουν τον εργάτη από την «κοινοτικότητα της εργασίας»¹⁵

Η παραβίαση των χαρακτηριστικών του ανθρώπου - εργάτη που αναφέραμε ισοδυναμεί με «άμεση οικονομική εκμετάλλευση», διότι τα προϊόντα της εργασίας τα οικειοποιείται, με σκοπό το κέρδος, μια μειοψηφία που κατέχει ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής. Ο Marx στα *Οικονομικά και φιλοσοφικά χειρόγραφα* δηλώνει ότι: «Η ατομική ιδιοκτησία είναι συνακόλουθα το προϊόν, το αποτέλεσμα και η αναγκαία συνέπεια της αλλοτριωμένης εργασίας, της εξωτερικής σχέσης του εργάτη προς την φύση και τον εαυτό του». Η εργασία είναι αλλοτριωμένη στον καπιταλισμό.¹⁶

¹³ Αρόν Ρ. (1994) ο. π. σ 247

¹⁴ Heywood A. (2007). *Πολιτικές Ιδεολογίες*, μτφ. Χ. Κούρτης, Αθήνα, Επίκεντρο, σ. 240

¹⁵ Ρωμανός Β. (2010) ο. π. σ. 70

¹⁶ Ρωμανός Β. ο. π. σ. 71

Αυτή η αλλοτρίωση μπορεί να καταργηθεί αν δημιουργηθεί «μια μεγάλη μάζα ανθρώπων» χωρίς ιδιοκτησία η οποία θα γίνει μια αφόρητη δύναμη και θα επαναστατήσει ενάντια στον κόσμο του πλούτου και του πολιτισμού που ο καπιταλισμός προτρέπει. Για να γίνει αυτό πρέπει, κατά τον Marx, να υπάρξει μεγάλη αύξηση της παραγωγής, όχι μόνο σε τοπικό αλλά σε παγκόσμιο επίπεδο, ώστε να υπάρξει πτωτική τάση του ποσοστού κέρδους του κεφαλαίου και να εμφανιστούν οικονομικές κρίσεις.¹⁷

Ιδεολογία.

Μια άλλη μορφή αλλοτρίωσης είναι και αυτή που η κυρίαρχη αστική τάξη επιβάλλει μέσω του κόσμου των ιδεών και των θεσμών. Ο όρος *Ιδεολογία* επινοήθηκε κατά την διάρκεια της Γαλλικής Επανάστασης από τον Antoine Destutt de Tracy (1754-1836) και χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά το 1796. Για αυτόν ο όρος σήμαινε μια νέα επιστήμη των ιδεών. Ως πολιτικός όμως όρος παρουσιάζεται στο έργο του Marx. Τον χρησιμοποίησε στο έργο *Γερμανική Ιδεολογία* που συνέγραψε με τον Engels δίδοντάς του σαφή περιγραφή.¹⁸

Θεωρεί ότι οι ιδέες της κυρίαρχης κοινωνικής τάξης είναι οι κυρίαρχες ιδέες στην κοινωνία. Άρα η κυρίαρχη σε υλικό επίπεδο τάξη, είναι κυρίαρχη και στο πνευματικό. Οι κυρίαρχες ιδέες είναι η ιδεατή έκφραση των κυρίαρχων υλικών σχέσεων που συλλαμβάνονται ως ιδέες και κατά συνέπεια είναι η ιδέες της κυριαρχίας της κυρίαρχης κοινωνικής τάξης.¹⁹

Για τον Marx η έννοια της ιδεολογίας έχει κάποια χαρακτηριστικά. Κατά πρώτον δημιουργεί μια λάθος αντίληψη για τον κόσμο. Για τον λόγο αυτό η αντίθεση ιδεολογίας και επιστήμης όπως και αλήθειας και ψέματος έχει ιδιαίτερη σημασία για αυτόν. Άλλο χαρακτηριστικό είναι ότι είναι συνδεδεμένη με το ταξικό σύστημα. Μέσω αυτής η άρχουσα τάξη προσπαθεί να συμβιβάσει τους καταπιεσμένους με την υποταγή τους. Είναι επίσης μια εκδήλωση της εξουσίας του κράτους επειδή καλύπτει τις αντιθέσεις

¹⁷ Μαρξ Κ. Εγκέλης Φ. (1997) *Γερμανική Ιδεολογία*, μτφ. Κ. Φιλίνης, Αθήνα, Gutenberg, σ.81

¹⁸ Heywood A. (2007). ο. π. σ 40

¹⁹ Μαρξ Κ. Εγκέλης Φ. (1997) ο. π. σ.94

που υπάρχουν στον καπιταλισμό και δεν δείχνει την εκμετάλλευση που υφίσταται το προλεταριάτο από την αστική τάξη. Για τον Marx η ιδεολογία είναι ένα προσωρινό φαινόμενο και θα υπάρχει όσο θα υπάρχει το ταξικό σύστημα. Στο σημείο αυτό πρέπει να επισημάνουμε ότι οι μετέπειτα μαρξιστές αντιμετώπισαν με διαφορετικό τρόπο τον όρο αναπτύσσοντας ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την ιδεολογία.²⁰

Σύμφωνα με τον Marx η ιδεολογία παίζει τον ίδιο ρόλο που έπαιζε η θρησκεία στις προ-νεωτερικές κοινωνίες. Στην ιδεολογία και στην θρησκεία συναντάμε κοινά στοιχεία. Και οι δύο είναι συστήματα αναπαράστασης της πραγματικότητας. Δημιουργούν μια κοινή βάση αξιών και ένα κοινό αποδεκτό νόημα ώστε να ενώσουν τα μέλη της κοινωνίας στην βάση ενός συναινετικού τρόπου σκέψης και μιας κοινής συνείδησης. Επίσης τόσο η θρησκεία όσο και η ιδεολογία παρουσιάζουν μια στρέβλωση της πραγματικότητας²¹.

Στην σύγχρονη νεωτερική κοινωνία οι ιδέες της ελευθερίας, της ατομικότητας και της ισότητας δημιουργούν στον προλετάριο την ψευδή αίσθηση ότι έχει την δυνατότητα να διαμορφώσει τον εαυτό του και να συμμετέχει ισότιμα σε αυτή. Οι ιδέες αυτές κατά τον Marx αλλοιώνουν την φύση της εργασίας, η οποία επιβάλλεται καταναγκαστικά στον εργάτη και δεν μπορεί να παρέμβει στην διαμόρφωσή της.²²

Μια ακόμη σύνδεση που κάνει ο Marx για την ιδεολογία είναι αυτή της σχέσης της με την εξουσία. Διατρέφοντας την πραγματικότητα στην συνείδηση του εργάτη, η ιδεολογία, αποτελεί έναν μηχανισμό μέσω του οποίου η αστική κυρίαρχη τάξη διατηρεί την κατεστημένη κυριαρχία της, διότι τις κυριαρχούμενες τάξεις τις αναγκάζει μέσω της εξουσίας να υποτάσσονται στις εντολές της. Για αυτόν οι μηχανισμοί που παράγουν ιδεολογία είναι ταυτόχρονα και μηχανισμοί πολιτικής ισχύος.²³ «Η θεωρία της ιδεολογίας αποτελεί πρωτίστως μια θεωρία της εξουσίας»²⁴

²⁰ Heywood A. (2007). ο. π. σ 41-42

²¹ Ρωμανός Β. (2010) ο. π. σ. 79

²² Ρωμανός Β. ο. π. σ. 79-80

²³ Ρωμανός Β. ο. π. σ. 80-81

²⁴ Ρωμανός Β. ο. π. σ. 81

Φετιχισμός του εμπορεύματος

Φετιχισμός ονομάζεται «η υπερβολική σημασία που αποδίδεται σε ένα αντικείμενο και η οποία υπερβαίνει την πραγματική αξία του, τις πραγματικές του ιδιότητες».²⁵ Για την μαρξιστική θεωρία της αξίας ο φετιχισμός του εμπορεύματος αποτελεί ένα από τα κλασικά θέματα.²⁶ Ο Marx στην θεωρία της αξίας αναφέρει στο *Κεφάλαιο* ότι η αξία ενός προϊόντος ορίζεται «από την συλλογική και συνεργατική συνεισφορά των ανθρώπινων σχέσεων». Οι εργατοώρες που είναι αναγκαίες για να παραχθεί ένα προϊόν είναι για αυτόν το μέτρο της αξίας του, διότι είναι το μόνο μετρήσιμο μέγεθος.²⁷

Αυτό όμως δεν συμβαίνει στην καπιταλιστική κοινωνία. Σε αυτήν η αξία του προϊόντος αντικαθίσταται από μια αγοραία χρηματική τιμή, η οποία είναι πολύ μεγαλύτερη από την αξία παραγωγής του, διότι σε αυτή περιέχεται και το κέρδος. Το προϊόν δηλαδή χάνει την χρηστική του αξία και αποκτά χρηματική αξία. «Το εμπόρευμα, με άλλα λόγια, 'διπλασιάζεται' σε αγαθό και χρήμα, σε 'είναι' και 'μη-είναι'».²⁸

Η αξία του πλέον δεν ορίζεται από τον χρόνο και το κόστος παραγωγής του, αλλά από την ανάγκη ύπαρξης και κυκλοφορίας του στην αγορά και την ανταλλαγή του, που καθορίζει τις αναλογίες της συμμετοχικής εργασίας που χρειάζονται για την παραγωγή του. Στη ψεύτικη αυτή αξία του εμπορεύματος αναφέρεται ο φετιχισμός του. Αφορά την αντικατάσταση της αξίας του από την αγοραία και την ψευδαίσθηση ότι η αξία του δεν απορρέει από την συλλογική εργασία των ανθρώπων αλλά από την πράξη ανταλλαγής του στην αγορά, από την χρηματική του τιμή. Έτσι το χρήμα γίνεται το πραγματικό οικονομικό φετίχ.²⁹

Η ανάλυση του φετιχισμού στον Marx θεωρεί ότι όπως στην θρησκεία οι άνθρωποι αποκτούν μια ανεξάρτητη φανταστική δύναμη, την οποία στην πραγματικότητα δεν έχουν, έτσι και στον καπιταλισμό τα εμπορεύματα αποκτούν χαρακτηρι-

²⁵ Λεξικό της κοινής νεοελληνικής, λήμμα Φετιχισμός στο https://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/search.html?lq=%CF%86%CE%B5%CF%84%CE%B9%CF%87%CE%B9%CF%83%CE%BC%CF%8C%CF%82&dq=

²⁶ Δημούλη Δ. Μηλιού Γ. *Θεωρία της αξίας, ιδεολογία και 'φετιχισμός'* περ. Θέσεις, τχ 66, Ιαν-Μαρ 1999

²⁷ Ρωμανός Β. (2010) ο. π. σ. 74

²⁸ Ρωμανός Β. ο. π. σ. 75

²⁹ Ρωμανός Β. ο. π. σ. 75-76

στικά τα οποία στην πραγματικότητα δεν έχουν. Βέβαια δέχεται ότι στα εμπορεύματα, σε αντίθεση με την θρησκεία, τα χαρακτηριστικά που αποκτούν είναι πραγματικά και όχι φανταστικά ή προϊόντα πολιτιστικά. Η απόκτηση των επίπλαστων χαρακτηριστικών αυτών από το εμπόρευμα στηρίζεται στην παραγωγική πράξη που είναι αληθινή.³⁰

Το οικονομικό φετίχ, όπως το ονομάζει, είναι ο ίδιος ο τρόπος παρουσίασης της πραγματικότητας των σχέσεων στον καπιταλισμό. Η μόνη ψευδαίσθηση είναι η θεώρηση ότι την δύναμή του αυτή, την αξία του, το οικονομικό φετίχ την κατέχει δικαιωματικά και δεν έχει σχέση με την διαδικασία παραγωγής του.³¹ «Ο φετιχισμός ... είναι κατά βάση μια θεωρία του αλλοτριωτικού χαρακτήρα των σχέσεων της καπιταλιστικής αγοράς»³².

Τον Marx τον απασχολεί η κοινωνική σχέση της ανταλλαγής των αγαθών σαν εμπορεύματα, στα οποία υπάγεται και η ίδια η εργασία. Παρατηρεί ότι κάθε άνθρωπος αποζητά κάτι που κάποιος άλλος κατασκεύασε με την εργασία του. «Ο καθένας υπηρετεί τον άλλον προκειμένου να υπηρετήσει εαυτόν. Ο καθένας χρησιμοποιεί αμοιβαία τον άλλο ως μέσο (επίτευξης) του δικού του στόχου»³³

³⁰ Ρωμανός Β. ο. π. σ. 77

³¹ Ρωμανός Β. ο. π.

³² Ρωμανός Β. ο. π. σ. 81

³³ Αντωνοπούλου Μ ο. π. 100

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Στη μελέτη αυτή ασχοληθήκαμε με την θεωρία ενός από τους μεγάλους στοχαστές των νεώτερων χρόνων και 'πατέρες' της κοινωνιολογίας, του Karl Marx. Εξετάζοντας τις ιδέες του παρουσιάσαμε τον τρόπο που αυτός αντιμετωπίζει τον καπιταλισμό, ο οποίος αποτελεί τον απαραίτητο σταθμό πριν την εδραίωση της κομμουνιστικής κοινωνίας.

Στην συνέχεια ασχοληθήκαμε με τις επιπτώσεις της καπιταλιστικής οργάνωσης και λειτουργίας της κοινωνίας στο ίδιο τον άνθρωπο και περιγράψαμε την αλλοτρίωση που αυτή του επιφέρει, την επίδραση της ιδεολογίας στην δράση και την σκέψη του και τέλος στην ιερότητα που αποκτά το εμπόρευμα και η αξία του μέσω του χρήματος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αντωνοπούλου Μ (2008), *Οι κλασικοί της Κοινωνιολογίας. Κοινωνική θεωρία και νεώτερη κοινωνία*, Αθήνα, Σαββάλας.
- Αρόν Ρ. (1994) *Η εξέλιξη της κοινωνιολογικής σκέψης*, τ. 1, μτφ Μ Λυκούδης, Αθήνα, Γνώση.
- Δημούλη Δ. Μηλιού Γ. *Θεωρία της αξίας, ιδεολογία και 'φετιχισμός'*, περ. *Θέσεις*, τχ 66, Ιαν-Μαρ 1999.
- Μαρξ Κ. Εγκέλης Φ. (1997) *Γερμανική Ιδεολογία*, μτφ. Κ. Φιλίνης, Αθήνα, Gutenberg.
- Ρωμανός Β. (2010) «Η μαρξιστική κριτική της νεωτερικότητας και το πρόβλημα της ορθολογικότητας της Ιστορίας» στο Σ. Μ. Κονιόρδος (επιμ) *Κοινωνική σκέψη και νεωτερικότητα*, Αθήνα Gutenberg.
- Heywood A. (2007). *Πολιτικές Ιδεολογίες*, μτφ. Χ. Κούρτης, Αθήνα, Επίκεντρο.

ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

- Λεξικό της κοινής νεοελληνικής στο https://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/